

אשכול

העלון השבועי של תלמידי ישיבת "כרם ביבנה".

"לזכור עולם יהיה צדיק" לע"נ מנחם המשיב הרב חיים יעקב גולדנברג זצ"ל בן הרה"ח ישראל אלעזר זצ"ל (תהלים קי"ב).

נלב"ע בז' באדר א' ה'תשנ"ה תנצבה

פרשת "תולדות"

כ"ט במרחשון
ה'תשע"א
גיליון מס' 154
(שנה המישית)
זמני השבת

מעשה אבות סימן לבנים (!?) הרב ישראל שטיינמן שליט"א

פר בראשית משופע בסיפורים מרתקים שאילולי חזרנו עליהם כל שנה יש להניח שהיינו קוראים אותם בשקיקה רבה ואולם גם מי שקורא בפעם הראשונה בחייו חומש זה מוצא עצמו קורא בפרשתנו סיפור שכבר קרא בעבר פעמיים. הרעב פושט בארץ, יצחק מחליט לעקור עם משפחתו לארץ פלישתים – רעיון שנוסה בעבר ע"י אברהם והוכתר בהצלחה כלכלית רבה. גם יצחק, כמו אביו, מטעה את אנשי המקום לחשוב שרביקה אינה אלא אחותו – 'תרמי' שבסופו של דבר מתגלה ומביאה את יצחק להתנצל בפני מלך פלישתים. כעבור זמן עוזב יצחק את ארץ גרר עשיר במידה ניכרת מכפי שהיה בעת הגעתו.

על סיפור כעין זה, אם יופיע רק פעם אחת, נשאל מה בא ללמדנו! כל שכן אם נשנה זה הפעם השלישית... כאמור, מעשה כעין זה ארע פעמיים לאברהם אבינו: פעם אחת כיוורו למצרים ופעם שניה ביושבו בגרר. אולם השוואה בין מאורעות אברהם לבין הסיפור שבפרשתנו מעלה שהאחרון אינו דומה לקודמיו. ראשית, אצל אברהם אנו מוצאים שלושה פסוקים המתארים כיצד מכין הוא את 'סיפור ההטעיה' קודם הגעתו למצרים בעוד שבפרשתנו לא מתוארת הכנה כל שהיא. שוני זה אינו מהותי בהכרח מאחר וייתכן שהתורה פשוט לא ראתה צורך לספר זאת שוב. ברם החל מרגע הגעתו של יצחק לגרר אנו מבחינים בכמה שינויים מהותיים: מיד עם הגעתו של אברהם למצרים נלקחת שרה לבית פרעה, התורה אף חוסכת מאיתנו את העובדה שאברהם נשאל אודותיה. לעומת זאת יצחק רק נשאל אודות רביקה ותו לא - היא אינה נלקחת כלל ממנו. בשלב הבא של הסיפור ניכר שינוי מהותי נוסף: במאורעות אברהם מוצאים אנו כי התרמיית באה לידיעתו של המלך באופן מידי ע"י הקב"ה לעומת הסיפור שלנו בו התרמיית מתגלה ע"י "טעות" של יצחק שנתפס "מצחק" עם רביקה. יש להניח שיש קשר בין הבדל זה לקודמו שהרי מאחר ורביקה לא נלקחה מיצחק היא שאלה "סיבה" להתערבות הקב"ה ואכן שום דבר לא מתפתח בסיפור עד "כי ארכו לו שם הימים" ומטבע הדברים בעל ואשה החיים יחדיו - סופם להיחשד כנשואים. השוני האחרון שנציג נוגע לסוף הסיפור ותוצאותיו: אברהם עוזב את מצרים/גרר עתיר בנכסים שלא היו לו טרם בואו. נכסים אלו, כפי שמתארת התורה, הוענקו לו ע"י פרעה ואבימלך. יצחק גם הוא עוזב את גרר כשבשרותו נכסים חדשים ואולם לא מתואר כי אלו ניתנו לו מאבימלך אלא כתוצאה מכך שזרע בארץ היא ומצא מאה שערים וכו' והפלישתים אף קינאו בו ורבו עימו על כך. מעתה ניתן להניח שהתורה חזרה על אותו סיפור בפעם השלישית מאחר והוא שונה מהותית מקודמיו ואין לנו אלא להבין מה משמעות השינויים הנ"ל. נוסף אך שאלה אחת:

ידיה רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וגו' (ברא' כו,א). יצחק, היושב באותו זמן ב"באר לחי רואי" (כמתואר לעיל כה,יא) עושה מעשה: "ויילך יצחק אל אבימלך מלך פלישתים גררה". 'באר לחי רואי' ממוקמת במדבר שור 'בין קדש ובין ברד' (ברא' טז,א) דהיינו ב'פינה' הדרומית מערבית של ארץ כנען לכיוון מצרים בעוד גרר ממוקמת צפונית-מזרחית ל"באר לחי רואי" (כמובא באטלס 'דעת מקרא' עמ' 83). יצחק נמצא הולך בכיוון ההפוך ממצרים. לאור זאת לא מובן הפסוק העוקב: "וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה וגו'" (כו,ב), הלא יצחק לא הולך כלל לכיוון מצרים – הוא בדרכו לגרר. ועוד, אם כוונת הקב"ה בציווי הנ"ל למונעו מלעזוב את ארץ כנען היה ראוי שיבוא פסוק זה לאחר עזובו את גרר (דבר שלא היה נצרך כלל לאור העובדה שבדיעבד יודעים אנו כי יצחק התעשר בגרר).

מכל האמור לעיל נראה לומר שכאשר הקב"ה מצווה את יצחק "אל תרד מצרימה כו'" אין כוונתו רק לאי היציאה מהארץ אלא להדרכה עמוקה יותר. ידוע ומפורסם שייחודו של יצחק בכך שהוא "עולה תמימה", יצחק אינו "איש מעשה" אלא מייצגה של מידת הגבורה ואי לכך נדרשת ממנו מידת ביטחון מירבית בה. כאשר יצחק, בתגובה לרעב, מחליט לרדת לגרר הרי זה משום שהוא נוקט בדרכו של אביו ומקווה להתעשר ע"י רמיית אבימלך. הקב"ה מורה לו מיד "אל תרד מצרימה" כלומר אל תלך לגרר כאותה דרך בה ירד אביך מצרימה [הקב"ה נוקט דוקא את "מצרים" מאחר ולשם ירד אברהם עקב הרעב בניגוד להתיישבות בגרר אותה ביצע אברהם מרצון ולא מכורח] - זוהי דרך השייכת לאיש מעשה כאברהם הבקי בדרכי העולם ו"רמיותיו", אתה "עולה תמימה" ואינך מתאים לנקוט בדרך זו - אתה צריך להישאר במקומך ולבטוח בישועת ה'. יצחק ממשיך בכל זאת בדרכו ומתיישב בגרר. מכאן ואילך אנו עדים לתוצאותיה של תרמיית לא מוצלחת: לא מתוארת שום הכנה מצד יצחק (כפי שתוארה אצל אברהם) מאחר ואין הוא מסוגל לכך, רביקה אינה נלקחת לבית אבימלך (אולי משום חוסר הכנתו של יצחק ואולי משום שהקב"ה גילגל כך) ובסופו של דבר מוכיח יצחק את עצמו כרמאי לא מוצלח וחושף בעצמו את תרמייתו. בשלב זה אין לצפות שיוכה באהדה גדולה מצד הפלישתים אלא רק בכעס וניכור (בניגוד לאברהם שזכה לכבוד גדול מאחר והקב"ה עצמו התערב למענו). יצחק שלמד על בשרו מה קורה ל"רמאי תמים" מבין כעת מה הוא אמור לעשות ומחליט לעשות את המעשה הכי לא הגיוני בעת בצורת - לזרוע. הקב"ה מצידו גומל ליצחק על ביטחונו וממציא לו מאה שערים יותר.

לא במקרה התורה מציינת שרעב זה היה "מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם", התורה עצמה מבהירה לנו מדוע היא חוזרת על אותו סיפור פעם נוספת כאומרת "עורך השוואה למה שאירע עם אברהם". כל זאת עמ"נ ללמדנו שעל האדם לפעול על פי תכונותיו ולא להעתיק מעשי אחרים - לא תמיד "מעשה אבות סימן לבנים" כפשוטו. נציין שכל אותה העת מביט יעקב על המתרחש ומתוודע למשמעותה של רמאות לא מוצלחת. לא מן הנמנע שהוא ראה את עצמו - "איש תם" כאביו ורמאויות רבות ידרשו עמ"נ לסגול להיות תם ורמאי כאחד עד שיאמר לו מפורשות "אנכי הא-ל אלוקי אביך" - שאסרתיו ברמאות, ויחד עם זאת - "אל תירא מרדה מצרימה" (ג,מ).

עריכה: חוטי קבלה

מקוון ויצא לאור ע"י ישיבת "כרם ביבנה" ג'צוב, מנחם ומאמר יג' אשכול אג'ב' : Eshckolot@Gmail.Com

מקוון מופיע באתר הישיבה באינטרנט : www.KBY.org

באתר אשכול קבוצת פאזלונים
ג'צוב ארץ: מראלון וארצכי שחר

שאלה:

האם מותר להשתמש בשבת בסימניות דביקות?

תשובה:

לכאורה יש לחשוש בהדבקות והסרת הסימניה לאיסורי קורע ותופר ולאיסורי כותב ומוחק.

קורע ותופר

כותב הרמב"ם (הלכות שבת פרק י הלכה יא): המדבק ניירות או עורות בקולן של סופרים¹ וכיוצא בו הרי זה תולדת תופר וחייב, וכן המפרק ניירות דבוקין או עורות דבוקין ולא נתכוין לקלקל בלבד הרי זה תולדת קורע וחייב².

הטור וראשונים אחרים לא הזכירו דין זה, וב"י הביאו כלשוננו, וכן פסק כלשוננו בשו"ע³ וא"כ בפשטות יש לאסור בנידון דידן. אך, יש צדדים שאפשר לומר לקולא:

א. תפירה לזמן -

טור (סי' ש"מ) כתב שאסור למתוח חוט תפירה³ שהשחילו בקצה השרוול על מנת להדקו ליד משום שזה בכלל מלאכת תפירה⁴, וב"י כתב שכן דעת המרדכי פרק שביעי והגהות מיימוניות בשם סמ"ק והביא שכן דעת שיבולי הלקט שסיים "דמה לי תפירה ליום אחד מה לי תפירה עולמית". ובהגהות מרדכי פרק רביעי הובאה מח' לגבי תפירה שאינה של קיימא כגון זוג מנעלים שהיו הרצענים תופרים זה לזה האם מותר לקורעה: ריב"א - אסור (ורפיא בידי) ורבינו יואל וראב"ה משום רשב"ם - התירו, וב"י הזכיר מח' זו בסוף סי' ש"י. דרכי משה (סי' ש"מ) כתב שנהגו להקל כדברי הגהות (מרדכי).

שו"ע (ש"מ ז) פסק: אותם שמהדקים הבגדים סביב זרועותיהם על ידי החוט שמותחין אותו ומתהדק, אסור למתחו אלא אם כן יהיו הנקבים רחבים קצת ומתוקנים בתפירה בעיגול⁵. ע"כ. רואים מדבריו שאם הנקבים אינם רחבים יש איסור תפירה אע"ג שאינה של קיימא. רמ"א לא העיר כלום על דברי המחבר, ומאידך כתב במפורש בדר"מ שנהגו להקל. אמנם בסי' ש"יז (סע' ג') כתב: "ולכן אסור לנתק או לחתוך זוג של מנעלים התפורים יחד כדרך שאומנים עושין, אע"ג שהתפירה אינה של קיימא. דאין חילוק בתפירה בין של קיימא לאינה של ק"ק (הגמ"ר פ' במה טומנין); ויש מתירין בתפירה שאינה של ק"ק, ואין להתיר בפני ע"ה (ב"י)". (יש לשים לב שהמילים 'ואין להתיר בפני ע"ה הארץ' הם דברי הב"י).

א"כ במחלוקת הנ"ל אסור השרו"ע לתפור תפירה שאינה של קיימא, ומאידך מהב"י עצמו משמע שדעתו נוטה להתיר אלא שמסייג שלא יהיה בפני עמי הארץ. ורמ"א כתב הדעה האוסרת בסתמא והדעה המתירה בשם יש מתירין⁶. ואילו בסי' ש"מ לא כתב להתיר.

נחלקו האחרונים בדעתם של המחבר והרמ"א.

בפשטות המחבר אוסר. אמנם בשו"ת אור לציון (ח"ב סי' כ"ט תשובה ו') נראה שהבין שדעת המחבר להקל כדמשמע בב"י⁶. ביחווה דעת (ח"ו סי' כ"ד) כשרן האם מותר להשתמש בטיטולים הביא הרבה אחרונים הנוטים להקל נגד מרן השרו"ע להתיר תפירה שאינה של קיימא בבגדים וד"ל: ומכל מקום כיון שרבים מהפוסקים מתירים אף לגבי תפירה שאינה של קיימא, (ומרן הבית יוסף לא הזכירם כלל⁷), על כל פנים בהדבקות

בגדים שאין דרכם בכך, נראה שיש להקל... נמצא שלפי דברי האחרונים אין שום איסור בהדבקות איספלנית בבגד⁸, ובפרט כשהיא עשויה אך לפי שעה ואינה עשויה לקיום. ועוד שהיא נעשית מיד עם הלבשת החיתול, דרך לבישה ע"כ. לפ"ז לא ברור אם יקל היחווה דעת בסימניות, משום שנראה שלא רצה להקל נגד דברי מרן אלא בהצטרף הסברא שאין הדבקה בבגדים, אך בסימניות מיירי בהדבקות דף לדף, ומשום תפירה שאינה של קיימא בלבד לא נראה שיתיר כשמרן אוסר במפורש. וצ"ע.

בדעת רמ"א⁹ כתב התהילה לדוד שבסי' ש"מ לא העיר על דברי המחבר משום שמודה לו לגבי תפירה שאינה של ק"ק שאסורה, אבל בסי' ש"יז מיירי לגבי קריעה שאינה של ק"ק ובוזה פליג אמחבר ומיקל משום שאין זה קורע ע"מ לתפור. והגרי"ש אלישיב שליט"א קיבל הכרעתו וכך גם הכריע שבט הלוי (ח"ה סי' נ'¹⁰). החזו"א (סי' קנ"ו) כתב שקיי"ל כהאוסרין. והגרשו"א וצ"א (חט"ז סי' ו') נקטו שהרמ"א מקל לא רק בקריעה אלא גם בתפירה שאינה של ק"ק וסתם בסי' ש"מ כי סמך על הגהותו בסי' ש"ז.

יש להוסיף שמג"א (סי' ש"מ ס"ק י"ח¹¹) שכתב שאם נדבקו הדפים ע"י שעה מותר לפותחן כיון דלא נעשה לקיום משמע שדעתו להקל¹². וכן דעת אחרונים נוספים.

ויש לעיין במסור סימניה חדשה מהדפדת, כיוון שהדבקה במפעל נעשתה לזמן רב, שמא אין לה דין של תפירה שאינה של קיימא. ועוד שמא בהסרתה יש לחשוש למכה בפטיש שמכשיר אותה לשימוש רב פעמי¹³.

ב. דין כפתור -

בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' צ"ב) כתב שתפירה ענינה לחבר ולאחד הדברים שנתפור שיעמדו כך יחד ואף אם לפעמים כוונתו לחברם רק לזמן מסוים - ועיי' רמ"א סי' ש"יז סע' ג' בענין תפירה שאינה של קיימא - מ"מ בעצם התפירה ניכר שנתחברו כדי לעמוד יחד, וכן במדבק ניירות או עורות שמבואר בשו"ע או"ח (סי' ש"מ סע' י"ד) דהוי תולדה לתופר וחייב, נראה וניכר שהדביקים למען יעמדו כך יחד, לא כן במחבר שני דברים ע"י קרסים שהכניסן לתוך לולאות או קשרים שהכניסם לנקבים ובקל אפשר להוציאם אדרבה ידוע וניכר לכל, וצורתו מוכחת עליו שכוונתו להוציאם מן הלולאות והנקבים לפרקם ולהפרידם, שזה דרך תשמשם ולכך הם עומדים. על כן לא שייך בזה דין תפירה כלל ואינו דומה לתפירה דמשכן כלל. ובס' אורחות שבת (ח"א י"א, ז' עמ' שמ"ו) כתב כדבריו¹⁴ ומדמה זאת שם לסגירת דלת או חלון שאין זה נחשב כמעשה של בניין אף כשסוגר לזמן מרובה. וחשבתי שמא יש לדמות זאת לנידון דידן. שהרי סימניה זו ניכר בה שהיא מיועדת להדבקה והסרה משום שאין דבק על כולה, אלא יש חלק ללא דבק המיועד לאחיזה, ועוד שזה דרך תשמישה של הסימניה ולכך היא עומדת.

אמנם יש לעיין אם אפשר לדמות סימניה לקרסים ולולאות (כפתור), משום שבמקרה של כפתור הוא המחבר את שני הבדים בעוד שבנידון דידן בסימניה יש גם את הדבר המחבר - הדבק, וגם הדבר המתחבר - הסימניה עצמה. ואנן בעינן צורה של הדבר המחבר שתהיה ניכרת שהיא לפתיחה ולסגירה, ובדבק עצמו אין שינוי ממשי (שאע"פ שהוא דבק חלש המיועד להדבקה והסרה אין זה ניכר מצורת הדבק) אלא במדבקה בכללותה. וצ"ע.

המשך בשבוע הבא בס"ד.

⁸ כי אין דרך להדביק בגד אלא לתופר.
⁹ בשו"ת יחווה דעת הנ"ל משמע שחילוק בין תפירה לקריעה קאי נמי אדברי המחבר.
¹⁰ ונלענ"ד שלשיטה זו בנידון דידן אין להקל אף בקריעה (בהסרת הסימניה) כיוון שאין זה קלקול אלא לתועלת, וכדכתב המ"ב בסי' ש"מ ס"ק מ"ג.
¹¹ ודבריו הובאו להלכה במשנ"ב ס"ק מ"ה
¹² אמנם אולי סובר כההילה לדוד שדווקא בקריעה מותר וכדלעיל.
¹³ שש"כ (מהדורה חדשה פרק ל"ה הערה ע')
¹⁴ אמנם לא כותב כן בשמו, ואף לא מביא מקור אחר לדבריו.

בסייעתא דשמיא, עלון "אשכולות" מתחיל בשבת זו את שנתו החמישית! כאן המקום להודות לכל הטורחים במלאכת הוצאתו והפצתו, אשר קצרה היריעה מלפרטם, ולאחל כי נזכה להמשיך ולהפיץ את תורת ישיבת "כרם ביבנה" ולהגביר היילים לתורה ולמצוות.

המיד, ולא יאמר כשאזקין אשוב שמא ימות טרם שיזקין, הוא ששלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים". רעיון דומה מופיע בסוף ההקדמה למסכת אבות; נראה שהרמב"ם תולה בהפנמת יסוד הבחירה את שלמות ההכשרה לעבודה מוסרית ולתקון המידות. יש כאן דרך נוספת לעבודה מוסרית – דרך התשובה, דרך בה מכיר האדם את יכולותיו ומנצל אותן. אבל דרך זו אינה עומדת בפני עצמה: גם בסיום הלכות תשובה, ובאופן ציורי – אחרי ששב האדם בתשובה שלמה, מחזיר אותנו הרמב"ם להלכות יסודי התורה;⁷ הוא מציין שאין אהבת ה' נקשרת [כלומר באופן יציב] בלב האדם אלא בדעת ה', כמו שבארנו בהלכות יסודי התורה.⁸

מעתה דרכו של בעל חובות הלכות תיראה לנו סלולה וברורה. הוא פותח ביחוד ה' ובהכרת מעשיו, וממשיך דרך המעשים המתחייבים מכך עד שיגיע לשער אהבת ה' שבסופו. בלשונו:⁹ "כוונתי את מחשבתי לבחור אותן שתהינה כוללות את זולתן וסובכות את שאריתן ושמתי שרשן העליון ויסודן הגדול - יחוד האל בלב שלם, ואח"כ עיניתי במה שאנו חייבין לחבר אל יחודו מהחובות הנזכרות הראויות לו ממנו, וידעתי דעת ברורה, כי הבורא יתברך ... נמנעה ממנו השגתו מצד עצם כבודו יתברך, והוצרכנו לדעת ולהשיג מציאותו מצד בריותיו, וזה הוא שער הבחינה בברואים ... שרש שני לכלל מחובות הלכות".

השערים הבאים אחריהם מתחייבים מהכרת ה':¹⁰ "והתבוננתי במה שראוי לאחד האמת" ... שחייבים בריותיו בו מעבודתו, שמתי קבלת עבודת האלהים שרש שלישי לכלל מחובות הלכות. ואח"כ נתבאר לי מה שראוי לאחד האמת ... התחייבנו לבטח עליו ... שמתי הבטחון שרש רביעי לכלל מחובות הלכות". על דרך זה, הוא ממשיך לנמק את טעם בחירתו בסידור השערים, עד אהבת ה' "כי היא תכלית התכונות וסוף המעלות במדרגות אנשי העבודה".

(בפרק השלישי של שער אהבת ה' יש אריכות דברים – הנוגעת לדברינו – בענין הדרך לאהבת ה' ודרגת אהבת ה' הראויה, ודבריו יקרים משנקצרים וארוכים משנביאם. יתור ממה שהבאתי לפניכם כתוב שם; ויהיו נא בעיניכם כאילו הייתי פורטם")

ובדבריו של ר' ירוחם ממיר:¹² "ידוע מה שהיה הר"י מסלנט זצ"ל אומר, שבמדת הכבוד יש לו דרך פילוסופית, הרי שלהצניע לכת יכולים גם ע"י פילוסופיה לבד בלי תורה". בכך הוא מנמק את היותם של אחד עשר היסודות של דוד מידות ולא מצוות; דברים אלו הם דרך ארץ שקדמה לתורה,¹³ ותקפים כהתחלה שממנה יוכל העובד להגיע לשלמות.¹⁴ כך כנראה גם יסוד העבודה האחד שהציב חכמו; "צדיק באמונתו יחיה" הוא האמונה הפשוטה והיסודית, הניתנת להוכחה וללימוד. ובאמת ספר חובות הלכות מתייחס במפורש ובאריכות לעבודת ה' שהגיע אליה האדם על פי "ההערה השכלית" (שער ג פרק ג).

ביתרונותיה של העבודה על פי "ההערה השכלית" על פני "ההערה התוריה", נדון בהמשך.

⁷ בכך מובן מקומו של פרק זה בהלכות תשובה: הרמב"ם הסביר על היכולת והזהיר על השכר והעונש, ועתה הוא משיב את האדם מעט-מעט לדרך ה', כדרכו של רופא.
⁸ נראה שבסיימו את ספר המדע בהפניה זו, הרמב"ם "סוגר מעגל", ובכך נותן הדרכה של "הפוך בה והפוך בה ... וסיב ובלה בה" (אבות סוף פרק ה - והוא סוף מסכת אבות!)
⁹ סוף ההקדמה, ברשימת תוכן השערים (ד"ה אמר המחבר).
¹⁰ פתיחה לשער העשירי.

¹¹ דהיינו חובותינו לה' מצד רוממותו שהוא "אחד ואין יחיד כייחודו"; לפי זה זוהי מסקנה ותוצאה של שער הייחוד.
¹² הובא במאמר הקודם (דעת חכמה ומוסר ח"א מאמר כט).
¹³ ע' למשל הקדמת רבינו נסים גאון לפירושו לש"ס.
¹⁴ תלמידו של ר' ירוחם, ר' יחזקאל לווינשטיין, הרבה לעסוק בכך. כך ג של "אור יחזקאל" בא תחת הכותרת "אמונה".

הראינו עד עתה דרכים להבין את הקשר בין לימוד ענייני האמונה ולימוד המוסר. סקרנו את הגישה הנראית ב"אמונה ובטחון" מהחזו"א, לפיה חיזוק האמונה כרוך בעבודת המידות, ועבודת המידות באה עם אותה תכונת נפש המאפיינת את המאמין, של חיפוש האמת ויושר פנימי.

לפני שנדון בדעת בעל "חובות הלכות" בשאלה זו, נביא את הדרך בה בחר הרמב"ם להציג מצוות ("חובות") אלו. נראה שהוא חילק אותן לשלשה חלקים.

האחד, בהלכות יסודי התורה; "יש בכללן עשר מצוות", ומהן: "לידע שיש שם אלוה; שלא יעלה במחשבה שיש שם אלוה אחר זולתי ה'; ליחדו; לאהבו; ליראה ממנו; לקדש שמו; שלא לחלל שמו" (שלש המצוות האחרות עוסקות בנבואה). הלכות אלו הן עבודת ה' שבלב ומצוות שבין אדם למקום.

השני בהלכות דעות; "יש בכללן אחת עשרה מצוות: להדמות בדרכיו; להדבק ביודעיו; לאהוב את רעים ואת הגרים; שלא לשנוא אחים; להוכיח; שלא להלבין פנים; שלא לענות אמללים; שלא להלוך רכיל; שלא לנקום; שלא לנטור". הלכות אלו הן הלכות שרובן בין אדם לחברו, וכולן מודות וקדושה. נראה שהרמב"ם מיקד את תורת הנפש שלו בפרקים אלו.

בהלכות תשובה יש "מצות עשה אחת והיא שישב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה". למראית עין אין עשרת פרקיהן עוסקים בתשובה בלבד. ארבעת הפרקים הראשונים עוסקים בדרכי התשובה ו'באפניה, בדינו של האדם ובמעכבי התשובה. אבל פרקים ה-ו עוסקים באמונה בבחירה החופשית; פרק ז נראה כפרק מוסרי בענין התשובה. שני פרקים נוספים עוסקים בשכר המצוות ועונשן, ואחר כך פרק על אהבת ה' כמניע למצוות וכתוצאת העיסוק המתמיד בתורה.

נראה שמדובר בשלשה תחומים של חובות הלכות, ושלש דרכים של קיומם והשגתם: האחת היא דרך "יסודי התורה". ההולך בדרך זו מתחיל בהכרת הבורא "לידע שיש שם מצוי ראשון"; דרכו "לאהבתו וליראתו"¹ היא "בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול ... וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד וידע שהוא כריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות";⁴ על ידי ידיעת ה' יתקרב האדם לעבודתו.

התחום השני עוסק בתורת הנפש ותורת המידות; מלבד הקשר של "המשותף למידות התרומיות", "מידה אחת טובה ומידה אחת רעה", אין קשר ישיר בין תחום זה לתחום עבודת ה' שבין אדם למקום, בו אנו עוסקים כאן.

תורת המוסר שבהלכות תשובה (פרק ז) אינה עוסקת בדרך בה יגיע האדם להשגת מטרותיו, האהבה והיראה, אלא בדרך בה יגיע האדם לכך שאלה יהיו מטרותיו. נראה שהרמב"ם אומר זאת כמעט בפירושו: "צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב ... מן הכל צריך לחזור בתשובה, ואלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה שבזמן שאדם נשקע באלו קשה הוא לפרוש מהם, וכן הוא אומר יעזוב רשע וגו'".⁵ נראה שלפי זה מובן היטב מדוע פתח הרמב"ם את הפרק⁶ "הואיל ורשות כל אדם נתונה לו כמו שבארנו ישתדל אדם לעשות תשובה ... ישוב מחטאיו

¹ ריבוי המילה אָפֵן.
² הלשון בה פתח הרמב"ם את הלכות יסוה"ת, שזה הוא "יסוד היסודות ועמוד החכמות".
³ לשון הרמב"ם בהלכות יסוה"ת (ב,ב).
⁴ אחר כך ממשיך הרמב"ם במהלך ארוך של "בחינה בברואים". בכך הוא מראה מהלך דומה במבנהו לזה של חוה"ל; ועיין לקמן.
⁵ שם הלכה ג.
⁶ הלכות א-ב שם.

מתוך שיעורו של הגאון ר' זלמן נחמיה גולדברג שליט"א

את עלות הבהמה בזמן הגזילה. אם יתבע את לוי לדין- יקבל את עלות הבהמה בזמן ההיזק.

לפי"ז מובנת יותר שיטת הרמב"ם: "ואם אין ידוע כולן משלמין בשוה"-במידה ולא ידוע מי הרג, אפשר לתבוע מכל אחד ואחד מהם את הכסף. מכל מקום, המזיקים יוכלו לתבוע מהאחרון את כספם שלהם.

על שיטה זו מקשה הגר"ן גולדברג מה-"קצות החושן" מגמרא בפרק "מרובה" ברף ס"ה ע"א. שם, דנה הגמרא במקרה שבו אדם גזל חבית יין ונשברה. אם הוא שבר אותה-ניתן לתבוע מהגזול גם מצד גזלן וגם מצד אדם המזיק-ולקבל את הערך הגבוה מיניהם. אך אם החבית נשברה מעצמה-ניתן לתבוע רק מדין גזלן וע"פ השו"י ברגע הגזילה בהתחלה.

מקשה על זה ה"קצות": למה לא נאמר שנוכל לתבוע ע"פ כל זמן שנבחר? הרי בעצם זה שהחפץ אצלו-בכל שעה ושעה הוא שוב גזלן! אך מיד מתרץ: הגונב מגנב פטור [לגמרי, ולא כמו שיטת החזו"א שפוטרת רק בכפלן ולכן אין פה חיוב חוזר על השו"י.

אך אם כן-מדוע ב"מרבח בחבילה" אני יכול לתבוע כל גזלן שארצה? הרי מהשני והלאה הוא גונב מגנב ופטור!

אך נראה לגר"ן גולדברג לתרץ את קושיית ה"קצות": שהרי אצלנו ב"מרבח בחבילה" כל עניין הגזל אצלנו הוא משום דין "שואל שלא מדעת"-ולא מדין גזל ממש!

דין "הגונב מגנב פטור" נובע מהעובדה שהגנב הוציא את החפץ מרשות הבעלים, אבל גם אז החפץ לא נכנס לרשותו של הגנב ממש אלא "תלוי באויר". אם כן שואל שלא מדעת שלא הוציא מרשות הבעלים לא יהיה לו דין "הגונב מגנב פטור" ובאמת יהיה חיוב חוזר על כל שווי הבהמה ויוכל הבעלים לתבוע את מי שירצו.

הגמרא ברף י' סוף ע"א ותחילת ע"ב מדברת על מקרה של אדם ש"מרבח בחבילה":

הרמב"ם בהלכות חובל ומזיק פ"ו הי"ד מסביר את המקרה: "חמשה שהניחו חמש חבילות על הבהמה ולא מתה ובא זה האחרון והניח חבילתו עליה ומתה. אם היתה מהלכת באותן החבילות ומשהוסיף זה חבילתו ע"ן[מדת ולא הלכה-האחרון חייב. ואם מתחלה לא היתה מהלכת-האחרון פטור. ואם אין ידוע כולן משלמין בשוה"]

לשיטת הרמב"ם, "מרבח בחבילה" זהו מקרה שמדובר על בהמה של אדם שבאו אנשים ושמו על גבה חבילות (חבילות=משא המועבר ממקום למקום בניגוד לסתם "עצים" וכד') ללא רשות הבעלים. לאחר מספר חבילות, מחמת המשא הכבד, מתה הבהמה. במידה וידוע מתי עצרה: האחרון [שגורם לעצירתה בחבילתו] חייב. אם לא ידוע: כולם משלמים בשווה.

מקשה בעל ה"קצות החושן": הרי יש כלל ידוע: "המוציא מחבירו עליו הראיה"! ומדוע אומר הרמב"ם ש"אם לא ידוע- כולם משלמים בשווה"?

מציע הגר"ן גולדברג לתרץ את קושיית ה"קצות": כל אדם ששם חבילה על הבהמה, הוא בעצם שואל שלא מדעת (בכא מציע דף מ"א ע"א)-ונפסק להלכה שהוא גזלן. אם כן-הרמב"ם סובר שכאשר לא ידוע מי האחרון, כולם מתחייבים מדין גזלן ולא מדין אדם המזיק.

ברף קי"ד מדובר על מקרה שראובן גנב משמעון בהמה ובא לוי והרג את הבהמה. במקרה כזה, סובר רב חסדא, שמעון יכול לתבוע את שניהם: את ראובן מצד דין גזלן ואת לוי מצד דין אדם המזיק. (אך במידה ושמעון תבע את ראובן, יכול ראובן לתבוע את לוי מצד אדם המזיק).

יכולה להיות נפקא מינה בין השיטות במידה ועלות הבהמה השתנתה בין הזמן שראובן גזל, עד לזמן שלוי הוסיף: אם יתבע את ראובן לדין-יקבל

"זיעקב איש תם יושב אוהלים"

ר' אלעזר הופשטטר

ואבד את עצמו...("אורות הקודש). כאשר הקב"ה שואל את אדם "איכה?" – אדם לא יודע לענות, כי זוהי לא שאלה של מקום, אלא שאלה של פנימיות, איפה האישיות שלך? איפה התמימות שלך?

נח לכאורה מתקן את חטא אדם הראשון. "נח איש צדיק תמים היה בדורותיו, את האלוקים התהלך נח." הכל אצלו בתמימות. נח מצטווה לבנות תיבה כי העולם יושמד. נח עושה משהו לבטל הגזירה? לא, נח לא נוקט בתפילה ותחנונים כאברהם אבינו שמבקש על הצלת סדום, נח פשוט בונה את התיבה ולא מוזכרת בקשה מהקב"ה שירחם. תמימות שלמה עם רצון הקב"ה.

אך גם תמימות זו נחשבת כחטא מסויים. מדוע הוא לא התפלל להצלת דורו? אולי אם היה מתחנן היה ניצל לפחות חלק מהעולם? "עולם חסד יבנה" – אולי אם היה נח פועל במידת החסד ויוצא קצת מהתמימות – העולם היה נבנה ולא נהרס...

אולי אם נח היה תופס קצת ממידתו של אדם, יציאה מהתמימות ועצמיות – העולם לא היה נחרב. אולי אם אדם היה תופס קצת ממידתו של נח "התמימות" – אולי לא היה חטא אדם הראשון.

אז מהי הדרך הנכונה והטובה? הדרך של אדם או הדרך של נח? יעקב אבינו עונה לנו על כך: שילוב שני הדרכים – גם עצמיות וגם תמימות. "זיעקב איש תם יושב אוהלים" – כמידתו של נח.

לעומת זאת בפרשת "ויצא" יעקב אומר לרחל "כי אחי אביה הוא"(כ"ט,י"ב) ורש"י בפרש"י מביא גם המדרש: "אם לרמאות הוא בא, גם אני אחיו ברמאות, ואם אדם כשר הוא – גם אני בן רבקה אחותו הכשרה". ברור שלא הכוונה פה ברמאות של להיות פושע או שקרן, הכוונה פה היא שיעקב יודע להיות גם לא תמים, יודע לחשוב בעצמו וליצור מעצמו דברים. יש לו גם רמאות-עצמיות, וגם כשרות-תמימות.

יש מיליונים ילדים ומבוגרים כמו צ'ינג צ'ונג, ולא רק בגלל שהוא סיני. אנשים רבים מחפשים דמויות לחיקוי ולפעמים לוקחים את זה עד הסוף גם אם זה לא מתאים. יש מי שמוכשר בכתיבה אבל לא מוכשר בכלל בזימרה, ואם הוא מעריץ חזן או זמר וינסה לחקות אותו בבית הכנסת בשכונה – יצא מזה רק צחוק ועוגמת נפש. אדם שרוצה להיות נשיא המדינה אך הוא חסר כל כושר דיבור – שינסה לשפר דיבורו וניסוחו ורק אז אולי ינסה להתקדם עם זה הלאה או שאולי כדאי לעזוב את זה בכלל. אדם צריך להיות מודע לעצמו ולכוונותיו ולכישוריו – ואיתם להמשיך הלאה בחייו, ולא עם כשרונות של אחרים.

כשאדם יעשה מה שמתאים לכישוריו – הוא יהיה הרבה יותר מאושר בחייו.

צ'ינג צ'ונג היה ילד סיני טיפוסי: עניינים מלוכסנות, עור צהוב, ועבד בשדה ארוז יחד עם משפחתו.

יום אחד כשחזר מהעבודה בשדות, גילה להפתעתו מכשיר חדש, קטן ומרובע בבית – טלוויזיה. הוא ראה שם מראות נפלאים מהעולם הסובב אותו. כל ערב כשחזר מהעבודה המפרכת, אהב לשבת מול הטלוויזיה ולשקוע בעולם של דמיונות. הוא אהב במיוחד לראות תוכנית מארץ אמריקה, שם ראה אנשים לבושים בחליפות יוקרתיות, מסורקים היטב ומבט של חשיבות בעיניים. כזה דבר הוא לא ראה אף פעם אצל משפחתו או בכפרו.

כשגדל ונעשה לבחור בן 18, החליט לממש את רצונו העז זה שנים ולטוס לארץ עם האנשים הנפלאים-אמריקה.

הוא ירד מהמטוס, גילה שמה שראה בטלוויזיה אכן אמיתי. האנשים לבושים יפה, עסקים כל הזמן, רציניים – חלומו להיות משהו מיוחד כמו שראה תמיד בטלוויזיה-עומד להתגשם.

אך נכונה לו אכזבה. התברר שאין לו מספיק כסף עבור החליפות היקרות, שאין לו מספיק כסף לקנות דירה עם בריכה, התברר שאין לו עבודה...

בסוף מצא עבודה באיו מסעדה סינית, עם אנשים שרובם היו קרירים ולא התחשבו בו, לא רצו להקשיב לו ולחיינו, לחלומותיו. עם השבועות, החודשים והשנים נעלמו כלא היו כל חלומותיו על ההצלחה המסחררת שלו, מצבו הנפשי ירד. הוא הבין ששם זה לא מקומו.

הוא חזר לסיני. אמנם בכפר הסיני לא היו אנשים שלבושים היטב. לא היו אנשים עם הבעת פנים רצינית של עסקים חשובים. בכפר לא היתה כל הטכנולוגיה שנפגש עימה באמריקה, אבל בכפר האנשים התייחסו אליו, בכפר צ'ינג צ'ונג היה הוא ולא אדם אחר.

אדם הראשון קיבל ציווי מהקב"ה לא לאכול מעץ הדעת. לכאורה זהו ציווי קטן, אבל הוא טומן בחובו גם הקשבה מלאה לקב"ה – ביטול עצמי גמור לקב"ה, תמימות מלאה שזה כבר ציווי גדול. אדם רצה להיות עצמאי, לא תמים, לא רצה רק מרות הקב"ה והחליט לחשוב בעצמו ולהחליט בעצמו ויהיה הסיכון אשר יהיה, ואכל מהעץ.

בנוסף לעצם החטא באי ההקשבה לקב"ה, טעה אדם וחשב שאם יקשיב לנחש זו תהא עצמאות שלו, אך האמת היא שהחליף עצמאותו שלו עם עצמאות הנחש – הוא הקשיב לנחש ולא לעצמו הפרטי והאיש.

"עשה האלוקים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים", ואומר הרב קוק זצ"ל: "חטא אדם הראשון שנתנכר לעצמיותו, שפנה לדעתו של נחש